

Bertha Zoltán

„Hogy folytatódjék a történelem”

Gál Éva Emese válogatott versei elé

Gál Éva Emese (1955–2022) költészete a modern erdélyi magyar líra egyik legszebb fejezete. A harmadik Forrás-nemzedék (Szócs Géza, Markó Béla, Balla Zsófia, Egyed Péter, Cselényi Béla, Adonyi Nagy Mária, Palotás Dezső, Boér Géza fémjelezte) vonulatában a hetvenes évek közepén induló költő rendkívüli formaérzékenységgel, verseinek különlegesen sugallatos érzelmi telítettségével tűnt ki kortársai közül. Mívesen cizellált, finoman és bensőségesen rezgő élethangulatokat klasszicizáló műgonddal áramoltató és összerendező alkotásai az egyetemes magyar sorsirodalom avulhatatlan értékeit gazdagítják azóta is. Olyan poéta volt ő, aki szemérmes, halkszavú, visszafogott tónusú lírai beszédmódjával is szívbemarkoló érzéseket és torokszorító igazságokat tudott egyszerre élménydús közvetlenséggel és lélektisztító költői emelkedettséggel kifejezni. Az elégikus hanghordozás lenyűgözőn változatos hullámverésével bűvölve el az értő befogadót. A csiszoltan kigyöngyözött szavak mértéktartó és aránytudatos dallamvezetésében, lüktető zeneiségében és borongó háttér-morajlásában az emberi létezés legmélyebb lelki, sorsélményi és metafizikai dimenziói sejlenek föl. A kimondott szóban és mögötte a kimondhatatlan is ott rejtőzik. Az érzékletesen önvallomásos és messzesugárzón impresszív képek, benyomások, látomások sűrűjéből az emberi egzisztencia örök kérdései, kétségei, hiányérzetei, fájdalmai, keserűségei úgy sajognak föl, hogy azokat a sajátos művészi megalkotottságban a titokzatos szellemi ősertékek – a szép, az igaz (s ezek együttese, a „kalokagathia”) – valami katartikusan borzongató éteri fénynyel ragyogják körül. Az elokvencia és az eufónia harmóniájának mesterműveivé magasodtak a magukkal sodró legkiválóbb költemények: kivételes szépségükkel és igazmondásukkal teremtve esztétikai remekléseket.

A hetvenes-nyolcvanas években újfajta érzékenységnak, új szenzibilitásnak nevezték azt a stiláris és artisztikus megszólalásmódot, amely a hétköznapi

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecenben élő irodalomtörténész, kritikus, a Károli Gáspár Református Egyetem docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Utóbbi kötete: *Nemzet a csillagokban* (2016).

élettapasztalatokra, az intim szféra rebbenékeny hangulatvilágára, a változó körülmények kiismerhetetlenségére különös fogékonysággal reflektál. Gál Éva Emese első korszaka ennek a líratörténeti iránynak a kiemelkedő reprezentációjaként is számon tartható: tudat- és közérzetlírai elmélyültsége, fájdalmasan önkínzó, „önélveboncoló” őszintesége, az újromantikus érzelmiséget és a neoklasszikus verseszményiséget megragadó formakultúrával ötvöző kiforrottsága, kiérleltsége révén az erdélyi irodalom élvonalában helyezkedett el. S ahogyan a személyes élménytartalmak egyre csak bővülő, rétegződő, táguló szemléleti távlatokat öleltek magukba – élet-halál létfilozófiai titkaitól a magyarság, az erdélyiség súlyos sorsproblémáin át az Isten-kérdés legmeghittebb és legmagasztosabb rejtelmességéig –, azonképpen vált az egymás után szép rendben sorjázó verseskötetek (köztük: *Ajánédkömb*, 1982; *Álomjog*, 1985; *Örökölt csend*, 1988; *Víz-esések*, 1994; *Igazságszobor*, 1997; *Világévszak*, 1998; *Időváros*, 2001; *A tizenegyedik parancsolat*, 2005; *Lélekvesztő*, 2008; *Ellenvers*, 2012; *Fonák szivárvány*, 2014) mindegyikének megjelenése: úgyszólván összmagyar irodalmi eseménnyé (olykor csendes fogadtatásuk ellenére azért az igazán hozzáértők körében mégis élénk figyelmet keltve). És az egyes darabok is a mára már legendásan örökérvényű antológiák (például a Kántor Lajos és Veress Zoltán készítette *Vándor idő balladája*, a Lisztóczy László szerkesztette *Isten kezében* vagy a Medvigy Endre összeállította *A magyarokhoz* című gyűjtemények) becses alkotásaivá. Közöttük például az *Erdélyi szonett*: „Ennyi halálból nincs feltámadás! / Már gyöngye vagy te is a jóra, Isten, / félúton megtorpan minden varázs, / mi tőled érkezne, hogy megsegítsen. // Nem menekül el alólunk a föld, / rés se nyílik a semmibe az égen, / amit egy baljós végtelen kitölt, / mint értelem az értelmetlenségben, // de életünket kioltja a kétely, / mert nemlétünket is föléjük ésszel, / ha nem reméljük, hogy feloldozod // történelmek átkaiból e népet, / mely istenével szenved vereséget, / bár áldozatot lelkéből hozott.” Vagy egy másikuk, a *Szonett*: „Talán soha nem írtam volna verset, / hogyha egyszer kimondhatom: hazám. / Ha úgy nő fájdalom a hiány, / hogy mindenséget bűvöl maga helyett, // csak ahhoz tartozhatom, amit vesztek. / Belülről óv egy tágas tartomány, / ami a ki-semmizettség jogán / fölajánlja magát a végtelennek. // Nem haza, csak szülőföld, vagy csak nemzet! / Torzóivá váltunk a részleteknek! / A teljességhez egyetlen irány // ami a nincsből világot teremtget. / Talán soha nem írtam volna verset, / hogyha egyszer kimondhatom: hazám.” Vagy a szintén megrendítőn imaszerű *Fohász*: „Maradj örök értékünk, drága Isten, / kétségeinkből támadj újra fel, / hevítsd lelkünk a megfeszített hitben, / mert jaj! a testnek egyre hűlni kell, // mert tenmagad sem válhatod fehérre, / ha hontalanná válik itt e szó, / fohászunk mindhiába tör az égre, / alatta fájdalmunk mindenható. // Jönnek, tűnnek korok és forradalmak, / ember kiált, elvérzik, avagy hallgat, / sorsa vétkes, míg bölcsője hamis; // Te mindenütt vagy, most sem lehetsz máshol, / hát mentsd e tájat, mentsd a pusztulástól, / hát ments meg vele, ments meg minket is!”

*

A válogatott versek mostani (*Fonák szivárvány* címmel tervezve hamarosan megjelenő) impozáns kiadása méltó áttekintést nyújt majd ennek a gyönyörű művészpályának az alakulásáról és egészéről. Szerepelnek benne a hajdani jellegadó, kötetcímadó költemények, s körülöttük a magánnyal, a reménytelenséggel, a kiúttalansággal vergődő, a szerelmi kataklizmákkal megküzdő, a reményforrásokat váltig kutatva önfaggató, önkereső, öntükröző verstípus jellegzetes darabjai, a szülőföldi, táji-természeti, családi, szubjektív élménytartományok ihlette versek, az elmúlás-, a végességérzet szülte bölcselő – tűnődő, merengő, meditáló – művek, a nemzeti identitást jelentő közösségi és kulturális műveltségélmények inspirálta magyarságversek s a vallásos, imádságos áhitatot és eszméletet sűrítő istenes fohászok. Hogy miképpen képes ennyi érzet- és gondolatszféra a jellegzetes négysoros strófákból szerveződő rövidebb-hosszabb lírai alakzatokba – s a szinte védjegyként kikristályosított szonettformába – ily intenzíven és egymást át- meg átszóve beletömörülni: az már ugyancsak az esztétikum megfejtethetlen varázsa, a költészet utánozhatatlan csodája. Amiként a parányi emberlét – s az emberi nyelv – érintkezése a kozmikus, univerzális misztérium bűvösségével: önmagában is csodaszerű. „Csoda a szó, mert az, amit jelent, / újjászülethet benne végtelenszer. / Oly időtlenné váltja a jelent, / hogy túléli vele magát az ember” – szól az alaphangot adó felütés a könyv legelején, azt is ékes szentenciába örökítve, hogy „Se nyelv, se hit, se világ nem marad / egész, hogyha hűtlen lesz önmagához.” Megszenvedett, kiküzdött értékféltő biztatások ezek – az ösztön és az értelem fundamentumában gyökerezve –, miközben a hétköznapiak marcangoló zűrzavarában leginkább vereségek, veszteségek, gyötrelmek emésztik, bénítják és némítják a könyörgésre kényszerülő, esendő emberi lényt, aki azon tépelődik, hogy meddig tart még a „szkizofrén séta a homlok hófehér folyosóin”, amikor „világod hiányát mintázza arcod”. S az elme önvizsgálata – a szubjektív önelemző, introspektív látásmód – és a gondolkodás, a szertegyűrrűző világlátás pedig mindegyre összeszikkasztja a mindennapok legapróbb realitását is a transzcendencia sugárzó lényegvalóságával: „fénylik a Tejút, // csillag van kezemben, / vagy kanál, villa, kés? / Én gyermekem álmára vigyázok, / hogy reggelre a halhatatlanságot / varázsolja rá az ébredés.” Az életes konkrétumok az elvonatkoztatató perspektívák éles villanófényébe rándulnak minduntalan – s így az érzelmi és intellektuális képzetformák közvetlen szintézisbe lépnek: hiszen mint ahogy nincs ember teremtő és szerves mindenség nélkül, úgy világegyetem sem ember nélkül: „Minden, ami szerelemmel éled, / a gyermek, haza és a gondolat [...] Nem csak égbolton villogó csillag, / de ember, ember kell a messzeséghez.”

A hiú ábrándokkal folyvást leszámoló, a semmivel birkózó, új és új szenvedéstartációkkal és kálváriákkal viaskodó, de a legvégső létesélyekről mégsem lemondó: azaz mintegy a mindennek ellenére szabadító megváltást sóvárgó dezillúzió átszellemült költője Gál Éva Emese. Feloldhatatlannak látszó apóriák szuggesztív énekese: „oly véges a tudat, oly tökéletlen, / az öntudatlan nagy tökéletesben!”, „Olyan embertelen embernek lenni!” És nemhogy atmoszférájában

és legszembetűnőbb jelentésüzeneteiben az egész könyv, de még a kötetcímadó vers – *Fonák szivárvány* – is direkten ezt a radikális kettősséget kottázza. Mert fonákjára fordul ugyan minden szivárvány – de talán mégsem semmisül meg egészen! A makacs és feszes ragaszkodást a kötött verseléshez, rímes-ritmikus versformához, a törékenyen hajladozva futó sorokhoz: mintha ez is magyarázná, hogy reményen túli reményt („életörömrre hangol a halál”) hátha legalább a művészi szépség mámorító igézete képes még nyújtani! („Nincs a versnél szebb hazánk, / S benne / szabad az emlékezet.”) S a metafizikai paradoxonokra épülő bölcsesség: hogy a hiány is relatív, és feltétlenül arra utal, amiben hiányt vall. „A hiány érték: egy világot őriz, / ami kihullt magából, elveszett [...] A vesztés hát úgy osztogat kegyelmet, / hogy magával méri a többletet.” A sáros „gyergyói ősz” is azt ígéri, hogy hazaérsz sáron, illúziókon gázolva át”; és a „fák írják a legszebb verseket [...] És írják a helytállás verseit! / A földet megszökni nem engedik, / gyökerük tartja össze a világot.” S ha lehetséges hazatérés, kitartás, otthonszeretet, akkor tehát segíthet olykor vigasz is – történelmi vagy eszmei. („Mennyi sötétből gyűl a virradat!”, „árnyékban élni is muszáj”, „erdélyi magyar lettem, / s hazátlan hitem őriz nemzetemben, / nélkülem nemzetem sem ugyanaz.”) Ilyen kegyelmi pillanatnak bizonyul (a „harangokat nagy szelek zúgatják”) az 1989-es, Tökés László fémjelezte váratlan romániai fordulat: „Elhiszed-e, hogy már nem les rád senki, / nem rója föl mindazt, amit beszélsz, / vagy mosolyod még a rettegést rejti, / hogy álom marad, álom az egész? [...] Ilyen hirtelen hogy is hihetnéd el? / Nem voltál eddig soha még szabad [...] éledsz már te is, muszáj remélned, / hogy álmaidat valóban megéled!” „És áttörve a megaláztatáson / a harangszó csak zúg, szaval tovább.” „Ó, áldoztunk mi a fenség nevében / mindabból, ami feláldozható! [...] s most balladákön túli fegyelemmel / egyenesedhet föl bennünk az ember, / mert Isten előtt is állva marad!” És felfénylenek a megidézett példaállító elődök intelmei: Vörösmartytól József Attiláig, Kőrösi Csomától Dsida Jenőig. A hűség, a tisztaság, a hősiesség és romolhatatlan emberi minőség tanulságai. „Korok az embert vasra verhetik, / poklaiba taszíthatja a rendszer, / amíg bilincselhetetlen a hit, / a vasnál erősebb a hívő ember, // és nem veszhet a glóriája el! [...] A Hit és az Igazság Isten fénye, / amit nem árnyékolhat be a harc, / ha az ember magával küzd meg érte. // Márton Áron! Hiteddel üzened, / a jövőt, ami nem viselt még vétket, / hogy alku tárgya soha nem lehet / az Isten, nemzet, ember és a lélek.” A hajlíthatatlan *Márton Áron üzenete* ez – a szálfegyenes humanitás és divinitás, a sértetlenül minden pusztító időközön keresztül megőrizhető földi és égi erkölcsi nagyság tanúbizonysága. Lelkiismereti mementóként és spirituális értékabszolútumként felmagasodó tanítása. A bajvívó lélek apoteózis. A mindenkori passió szorításában. És vádló jel mindennemű ország- és honvesztések, csonka kisebbségbe szakítottságok és taszítottságok évadán. „A honfoglalás, mondd, mit jelent annak, / akinek hazája nem lesz soha, / aki sötétben született magyarnak [...] Hogy éli meg az ezregyszáz évet, / ha úgy érzi, elhagyta a haza? [...] A történelem vádlottként örök, / mert megteremti ezt az ellentétet // a haza

és a hazátlan között. / A vonzódás a fényhez örök kényszer: [...] hiszen minden élni, látni akar. / Otthont teremtve küzdeni a véggel. // Másként nincs élet, ember, és magyar. [...] többletként éljük a haza hiányát, / mert ami nincs, lehet a végtelen, / s egy nyelvében élő világ hazáját // őrzi bennünk a boldog értelem. / De nyelvében egy világ meddig élhet, / ha nincs földje ahhoz, amit terem?" Így hangzik a magukra hagyottak ódai kesergője, himnikus siratóéneke: *Hazátlanok millicentenáriumán*. A magyar hontalanság legújabb kori hitvallásaként. Amikor a „nemzetnek nincs térképe sehol, / csak testen vonagló országhatár, / melyen a lélek ide-oda jár”. Amikor a saját szülőföldön kell hontalanul űzött idegenként szertenézni és nem lelni a megtartó hazát. S mégis rendületlenül keresni a megmaradás ígét („ha lelkünk lehetne a fenyves”, s hogy „mindörökre Erdély”) – a remény evangéliumi misztériumában. És az olthatatlan szomjú sóhajos felfohászokodásokban: „Maradj örök értékünk, drága Isten, / kétségeinkből támadj újra fel, / hevítsd lelkünk a megfeszített hitben, / mert jaj, a testnek egyre húlni kell, // mert tenmagad sem válthatod fehérre, / ha hontalanná válik itt a szó, / fohászunk mindhiába tör az égre, / alatta fájdalmunk mindenható. // Jönnék, tűnnek korok és forradalmak, / az ember kiált, elvérzik, vagy hallgat, / sorsa vétkes, míg bölcsője hamis. // Te mindenütt vagy, most sem lehetsz máshol, / hát mentsd e tájat, mentsd a pusztulástól, / és ments meg vele, ments meg minket is!”

*

Megrendítón súlyos életművet alkotott a képzőművész, grafikus, költő, író, publicista Gál Éva Emese. Műfajok, hangnemek, intonációk lírikus sokféleségében összesűrűsödő versvilága felkavaró és felemelő hatású. Látványt és képzeletet, élményt és emlékezetet, élet- és értékyszeretetet kiárasztó költeményeiben – az élet- és pillanatképi vagy tájfestő-szimbolikus helyzet- és hangulatrajzoktól a nagyívűn felboltozódó, horizonttágító rapszódias gondolati poémáig – rendre fölragyognak azok a versmondatok is, amelyek akár szállóigeként is olvashatók, idézhetőek, szavalhatóak vagy énekelhetőek. Emblematikusan létösszegző, számvető, világkép-summázatos műveiben a költő önmagát és a világot értelmezve kínál útmutatást mindazoknak, akik még felfogják, hogy mi az autentikus létezés és a hiteles művészet rendeltetése és szabadsága. Ez a most már szakrális testamentumként is magával ragadó verseskötet olyan darabokkal zárul, amelyek mindenki számára megnyithatják a magábaszállás és a megigazulás emberpróbáló útjait. A *Születésnapomra* a személyes sztoikus rezignáció és a közös emberi sorstapasztalat lélekmélyi, lélekteljes feltárulkozása: „Nem én akartam hatvanéves lenni. / Az idő játszotta el életem, / mert nem óvott az elmúlástól semmi: / halk volt a vers, néma a szerelem. [...] Már nemcsak az számít, hogy miért éltem, / de az is: élt-e velem a világ, / vagy ide-oda tengődött az éden, / hogy lassan szertesodorja magát? // Parányai vagyunk a mindenségnek. / A csillogban felrobban a halál, / az emberből csak kisétál az élet, / mintha rádermedne az, ami fáj.” A *Székelyföld* pedig végső kétségbeesés és végső menedékváradalom

csendesen fölzengő és mennyekig érő költői harangszava: „Itt, ahol minden út már járhatatlan, / és céltalanná vált minden irány, / egy végtelen semmibe falazottan / közösségért esd millió magány. // Mondd, Istenem, hogy mit jelent a holnap, / Ha a jelenhez sincs elég időnk? / A pillanatok szálfákat tarolnak, / S kiáradnak a zsúfolt temetők, // Hogy múltba hantolhassák az utókort. / A jelen csalfa ígéknek behódolt, / S szétsodródott üres térképeken. / Uram! Azt a szülőföldet add vissza, // Ami az ég verejtékét beissza, / Hogy folytatódjék a történelem.”

Kereki Sándor, 1969 (Fortepan/Kereki Sándor)